

УДК 342.72

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i4.615>**О. В. Митник***orcid.org/0000-0001-9141-3019**аспірантка кафедри конституційного права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка,**керівник експертної групи з прав людини**Директорату стратегічного планування та європейської інтеграції**Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД У МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Пошук найефективніших способів удосконалення механізмів судового захисту конституційних прав і свобод в Україні у світлі міжнародних та європейських стандартів зумовлює необхідність дослідження засад втілення положень Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція) та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у національні конституційні правопорядки.

До того ж ратифікація 16 вересня 2014 року Верховною Радою України та Європейським Парламентом Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, стала важливим кроком на шляху вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини й громадянина в Україні. Так, статтею 2 Угоди про асоціацію визначено, що повага до демократичних принципів, прав людини й основоположних свобод, а також повага до принципу верховенства права повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін та є основними елементами цієї Угоди [8].

Отже, в цьому контексті важливо дослідити особливості судового захисту конституційних прав і свобод у межах Європейської системи, зокрема в частині функціонування Європейського суду з прав людини й Суду Європейського Союзу (далі – ЄС).

Огляд джерел із досліджуваної тематики. Питання прав людини, функціонування режимів їх захисту достатньо широко досліджено в працях як українських науковців (П. Рабіновича, С. Шевчука, С. Головатого, О. Марцеляка, М. Савчина, М. Гнатівського, О. Базова, Т. Комарової, О. Поліванової та інших), так і представників іноземних правничих шкіл (Д. Віткаускаса, Ж. Жерард, Ж.-Фр. Ренуччі, Д. Шпільмана, Ф. Воленшлягера, М. Манукяна й інших).

Мета статті полягає в дослідженні ключових особливостей функціонування механізму судового захисту конституційних прав і свобод людини на рівні Європейської системи захисту, зокрема Ради Європи та Європейського Союзу. Задля до-

сягнення мети дослідження нами були поставлені такі завдання:

1) дослідити генезис становлення та розвитку Європейської системи захисту прав людини;

2) виявити особливості функціонування системи захисту прав людини в межах Ради Європи;

3) зрозуміти правову природу судового захисту, що здійснюється ЄСПЛ, у тому числі через виявлення відмінностей у механізмі захисту, який здійснює ЄСПЛ, у порівнянні з національними й іншими міжнародними судами;

4) здійснити аналіз правової природи Суду ЄС у контексті захисту прав людини, а також дослідити сутність «конкуренції юрисдикцій», що виникає в площині взаємодії ЄСПЛ і Суду ЄС.

Виклад основного матеріалу. Після створення в 1945 році Організації Об'єднаних Націй було закладено підвалини функціонування міжнародного режиму захисту прав людини – однією із цілей ООН є просування та заохочення поваги до прав людини й основних свобод для кожного без різниці щодо раси, статі, мови чи релігії (абзац третій статті 1 Статуту ООН) [9]. Згодом ідея об'єднання довкола прав людини знайшла своє відбиття на регіональних рівнях – так виникають регіональні системи захисту прав людини (Європейська, Міжамериканська, Африканська, Азійська тощо). Так, на тлі розрухи й страждань людини під час Другої світової війни, а також розбудови й відновлення після війни ідея європейської інтеграції привела до створення Ради Європи в Страсбурзі в 1949 році. Саме із цією подією пов'язують виникнення Європейської системи захисту прав людини.

Натепер можна говорити про *функціонування декількох систем захисту прав людини в Європі*, серед яких Рада Європи, Європейський Союз (ЄС) та Організація з безпеки й співробітництва в Європі. На думку Ж.-Фр. Ренуччі (*Jean-François Renucci*), вищезгадані Європейські системи слід розглядати не як конкурентні, а як взаємодоповнюючі, хоча не виключене існування певної напруги між цими організаціями з окремих питань [16, с. 6–7]. Водночас із боку аналізу механізму судового захисту прав людини найдоцільнішим видається дослідження функціонування двох систем: Ради

Європи, в межах якої функціонує ЄСПЛ, та ЄС, судовий контроль у межах якого здійснює Суд ЄС.

Система Ради Європи та Європейський суд з прав людини. Як визначено в Преамбулі до Конвенції, метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами; одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення та розвиток прав людини й основоположних свобод [4]. Для забезпечення дотримання державами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється ЄСПЛ (стаття 19 Конвенції), юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення та застосування Конвенції та протоколів до неї (стаття 32 Конвенції) [4].

Для розуміння ролі ЄСПЛ у механізмі судового захисту конституційних прав людини слід надати відповідь на такі питання:

1) Чи здійснює ЄСПЛ саме судовий захист, тобто чи є судом у класичному розумінні чи квазісудовою інституцією?

2) Яким чином ЄСПЛ здійснює судовий захист прав людини: форми, порядок захисту, суб'єкти, які мають право звертатися до ЄСПЛ.

3) Чи є особливості в механізмі захисту, який здійснює ЄСПЛ, у порівнянні з національними й міжнародними судами?

Щодо відповіді на перше питання, пропонуємо виходити з історії розвитку ЄСПЛ. З моменту створення ЄСПЛ у 1959 році держави-члени Ради Європи ухвалили низку протоколів до Конвенції з метою вдосконалення та зміцнення її механізму нагляду. Початкову дворівневу структуру, до складу якої входили Комісія та Суд із прав людини, які засідали кілька днів на місяць єдиним штатним судом, було змінено відповідно до Протоколу № 11 1998 року. Ця зміна поклала край фільтрувальній функції Комісії, що дозволило заявникам передати свої справи безпосередньо до Суду [14].

Виходячи з генезису юрисдикції ЄСПЛ, О. Базов пропонує виокремити 3 етапи його становлення та розвитку:

Перший етап – підготовчий (кінець 40-х років ХХ ст. – до 3 вересня 1959 року – утворення Ради Європи) – пов'язаний із підготовчими діями міжнародної спільноти щодо створення ЄСПЛ. У цей період були прийняті Статут ООН, Загальна декларація прав людини, які стали відправними у формуванні правових норм щодо захисту прав і свобод людини.

Другий етап – формування та діяльність ЄСПЛ як важлива складова частина квазісудового контролю Ради Європи (з 3 вересня 1959 року до 1 листопада 1998 року). Початок цього етапу пов'язаний із набранням чинності Конвенції, відповідно до якої в межах Ради Європи створювалися два конвенційні органи: Європейська комісія з прав людини

та ЄСПЛ. В зазначений період ЄСПЛ мав факультативну юрисдикцію щодо розгляду індивідуальних скарг, оскільки відповідно до статті 25 Конвенції (у редакції 1950 року) тільки Європейська комісія з прав людини мала повноваження приймати заяви про порушення Конвенції.

Третій етап – утворення та діяльність ЄСПЛ як єдиної судової установи Ради Європи (з 1 листопада 1998 року). Створення оновленого Суду було передбачене Протоколом № 11 до Конвенції, який набрав чинності 1 листопада 1998 року [1, с. 40–42].

Натепер, як визначено в статті 32 Конвенції, юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання тлумачення та застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33 (міждержавні справи), 34 (індивідуальні заяви), 46 (обов'язкова сила рішень Суду) й 47 (консультативні висновки) [4]. Крім того, важливо нагадати, що ЄСПЛ є судом у класичному розумінні, та, як наслідок, повинен діяти за тими ж конституційними обмеженнями, які діють у національних судах [13, с. 376].

Відповідь на друге питання міститься в Конвенції. Зокрема ЄСПЛ розглядає:

Індивідуальні заяви (стаття 34 Конвенції). Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права. Стаття 35 Конвенції визначає умови прийнятності індивідуальних заяв: Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загально визнаними принципами міжнародного права, й впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні [4]. Стаття 34, що гарантує право на подання індивідуальної заяви, надає особам реальне право звернення до суду на міжнародному рівні, вона є однією з основоположних гарантій дієвості системи органів Конвенції – «ключовою частиною механізму» захисту прав людини¹.

Міждержавні справи (стаття 33 Конвенції). Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною [4]. З моменту набрання чинності Європейською конвенцією в 1953 році на розгляді ЄСПЛ перебувало 24 міждержавні справи. Більшість скарг стосується кризових ситуацій чи збройних конфліктів, наприклад, методів допиту влади Великобританії з 1971 по 1975 роки під час

¹ Див. детальніше: https://echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_UKR.pdf.

кризи в Північній Ірландії, військових дій Туреччини на Півночі Кіпру в 1974 році, збройного конфлікту між Грузією та Росією у 2008 році й подій, пов'язаних із тимчасовою окупацією Російською Федерацією території Автономної республіки Крим і м. Севастополя, збройної агресії Російської Федерації на Сході України [15].

Зважаючи на те, що Суд уповноважений розглядати індивідуальні заяви, слід зауважити, що він водночас не є черговою інстанцією після національних судів, на що неодноразово наголошено в низці рішень ЄСПЛ. Так, умовою для звернення до ЄСПЛ є вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту, але тільки тих, які ЄСПЛ буде визнано ефективними в розумінні статті 13 Конвенції. До таких засобів включаються не лише проходження оскарження рішень у судах загальної юрисдикції, але й за певних умов реалізація права на конституційну скаргу й захист прав в суді конституційної юрисдикції.

Практикою ЄСПЛ також було вироблено кілька принципів, що безпосередньо *стосуються особливостей захисту в межах ЄСПЛ*.

Принцип субсидіарності. Система захисту прав людини й основних свобод, встановлена Конвенцією, ґрунтується на принципі субсидіарності. Гарантування її застосування покладається передусім на Держави – Сторони Конвенції, а ЄСПЛ повинен втручатися лише тоді, коли держави нехтують своїми зобов'язаннями [6].

Відповідно до принципу субсидіарності, стаття 6 Конвенції не дозволяє ЄСПЛ діяти як суду четвертої інстанції, а саме – заново встановлювати факти справи, знову вивчати утверджені порушення національного законодавства (Бернард проти Франції, п. п. 37–41) і визначати допустимість доказів (Шенк проти Швейцарії, п. п. 45–49). Проте останніми роками ЄСПЛ іноді встановлював порушення статті 6 у зв'язку з тенденцією щодо прийняття суперечливих судових рішень з одного й того ж питання, ухвалених одним і тим самим апеляційним судом [3, с. 13].

Принцип “shared responsibility”, який передбачає, що держава може нести відповідальність перед ЄСПЛ, якщо національні суди не виконали свого обов'язку гарантувати відповідність національного законодавства Конвенції через нагляд або через відсутність компетенції. Важливу роль національних судів також видно з тексту Конвенції, стаття 35 якої передбачає, що ЄСПЛ може розглядати скарги по суті лише в тому випадку, якщо всі національні засоби правового захисту були вичерпані [4]. Як наголошено у п. 25 Висновку № 9 (2006 рік) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права, «національні суди від-

повідальні за застосування європейського права. Від них у багатьох випадках вимагається його пряме застосування. Від них також вимагається тлумачення національного права відповідно до європейських стандартів» [2].

Принцип “margin of appreciation” (свобода розсуду), що стосується простору для маневру, який Страсбурзькі органи готові надати національним органам влади, виконуючи свої зобов'язання за Конвенцією.

Таким чином, науковці все частіше звертають увагу на «подвійну» роль ЄСПЛ. Зокрема, ЄСПЛ у низці справ виконує як свою конституційну, так і індивідуальну захисну роль, і у зв'язку із цим Суд прагне надати аргументовані відповідні на питання, які ця комбінація викликає [11, с. 240].

Роль Суду ЄС у механізмі судового захисту конституційних прав і свобод людини в межах ЄС. Відповідно до статті 2 Договору про Європейський Союз (далі – Договір про ЄС), ЄС заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права, поваги до прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Європейський Союз визнає права, свободи й принципи, викладені в Хартії основних прав Європейського Союзу. Окрім того, ЄС приєднався до Конвенції, що означає те, що основні права, гарантовані Конвенцією, та те, як вони впливають із загальних конституційних традицій держав-членів, становлять загальні принципи права Союзу (стаття 6 Договору про ЄС). Стаття 6 (1) Договору про ЄС у поєднанні зі статтею 7 (1) закріплює єдині стандарти демократії та прав людини для всіх державних інституцій, тобто й для держав-членів також [10]. Крім того, стаття 7 Договору про ЄС дає Союзу можливість діяти проти держави-члена, яка серйозно й наполегливо порушує принципи статті 6 (1) Договору про ЄС. Як визначено статтею 220 Договору про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 року зі змінами, внесеними Ніццьким Договором про внесення змін і доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про заснування Європейських Співтовариств і деяких пов'язаних з ними актів (2001/С80/01) від 26 лютого 2001 року, Суд ЄС і Суд першої інстанції, кожний у межах своєї юрисдикції, забезпечують дотримання законності під час тлумачення та застосування цього Договору. Водночас Суд ЄС відповідно до Договорів приймає рішення: за позовами держав-членів, інституцій, фізичних чи юридичних осіб; у преюдиційному порядку за запитом національних юрисдикційних органів щодо тлумачення права Союзу чи щодо чинності актів, прийнятих інституціями; в інших випадках, передбачених Договорами (параграф 3 статті 19 Договору про ЄС).

Водночас у своєму висновку від 18 грудня 2014 року Суд ЄС визнав, що сукупність прав лю-

дини, гарантованих Конвенцією, складають систему принципів права, які він поважає і застосовує у своїй практиці на засадах комплементарності [7, с. 112].

Як слушно зауважує Фердинанд Волленшлягер (*Ferdinand Wollenschläger*), у межах Європейського Союзу діють різні режими захисту основоположних прав, які часто перетинаються: національні режими, а в державах, що мають федеральну систему – навіть субнаціональні режими захисту, режими захисту відповідно до Хартії основних прав ЄС і Конвенції. Наведене порушує проблему визначення відповідної сфери їхнього застосування, що є питанням не лише матеріального, але й процесуального права, оскільки захист покладається на різні суди, зокрема Суд ЄС, ЄСПЛ і національні конституційні суди. Це також делікатне й суперечливе питання, оскільки можуть виникати конфлікти юрисдикцій та установ [18].

У цьому контексті М. Савчин звертає увагу на наявність так званої «конкуренції судових юрисдикцій». Конкуренція юрисдикцій може виникати по різних лініях, наприклад:

а) верховні суди й наднаціональні інституції (Суд ЄС);

б) конституційні суди, які захищають верховенство конституції, та наднаціональні суди;

в) конституційні суди, верховні суди й міждержавні суди (ЄСПЛ).

Ці комбінації можуть варіюватися в залежності від конкретних обставин справи й правового стилю інтерпретації правових актів та юридичної аргументації рішень судами [7, с. 297].

На думку Елізи Равасі (*Elisa Ravasi*), подвійна система захисту прав людини в Європі, втілена Європейським судом із прав людини й Судом ЄС, привела до ситуації, коли всі держави-члени ЄС зобов'язані поважати Конвенцію, а ЄС – ні. Ця інституційна незалежність зберігається між двома міжнародними організаціями, хоча дедалі більше повноважень передано державами до Союзу в рамках інтеграційного процесу, що має наслідки для громадян ЄС. Дійсно, хоча права система ЄС набуває все більше регуляторних повноважень, що безпосередньо зачіпають фізичних осіб та їхні основні права, акти й заходи, передбачені законодавством ЄС, залишаються, в принципі, поза межами компетенції ЄСПЛ. Таким чином, захист, що надається ЄС, не може повністю замінити захист спеціалізованого зовнішнього суду, такого як ЄСПЛ [12].

З урахуванням наявних конституційних традицій держав-членів ЄС як положення Хартії основних прав ЄС, так і положення Конвенції імплементуються (трансформуються) в національні правові порядки за допомогою різних механізмів, на що впливає панівна доктрина, стан законодавства, а також адміністративна й судова практика.

На відміну від Конвенції, положення якої трансформуються в національні правові порядки через індивідуальні заходи й заходи загального характеру, зокрема через перегляд сталої судової практики на підставі рішень Суду, рішення Суду ЄС, ухвалені на підставі установчих актів ЄС, зокрема Хартії основних прав людини, мають імперативний характер [7, с. 287].

Окрім нагального питання фактичного захисту прав людини, існування двох дублювальних, але незалежних міжнародно-правових систем також викликає серйозне занепокоєння з боку правової безпеки. Виникають дві основні проблеми: з одного боку, ризик різної юриспруденції та суперечливі зобов'язання ЄС і Суду щодо одних і тих же держав; з іншого боку, наявність асиметричних зобов'язань щодо скарг на акти ЄС перед ЄСПЛ. Перша проблема – це прямий наслідок того, що два незалежні міжнародні суди – ЄСПЛ і Суд ЄС – розв'язують подібні питання прав людини, що стосуються тих самих держав, без чіткої інституційної координації, щоб уникнути суперечностей [12].

Водночас науковці наголошують на існуванні низки спільних і відмінних рис між ЄСПЛ і Судом ЄС у частині захисту прав людини. Так, обидва суди належать до наднаціональної або міжнародної та примусової юрисдикції. Причиною їх створення був зовнішній судовий контроль за відповідними державами-членами. Мало того, обидва суди створені для забезпечення дотримання правил договорів, що їх встановлюють [12].

Європейський суд і Суд ЄС мають різні місії. Завданням Європейського суду є забезпечення дотримання зобов'язань, взятих Високими Договірними Сторонами відповідно до Конвенції та протоколів до неї, як це передбачено статтею 19 Конвенції. Відповідно до статті 32 Конвенції, «юрисдикція Суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції та Протоколів <...>». Суд ЄС не є і ніколи не був судом із прав людини. Його завдання полягає в забезпеченні, відповідно до статті 19 (1) Договору про ЄС, дотримання *lex terrae* під час тлумачення та застосування Договорів. Вирішальна різниця між двома судами полягає в їхніх відносинах із державами-членами, що відбивається на характері їхньої судової місії. Зокрема, Страсбурзький суд, відповідно до статті 53 Конвенції, має на меті встановити мінімальний рівень захисту прав людини у всіх сорока семи державах-членах. Конвенція не прагне гармонізувати різні системи захисту основних прав, розроблених на національному рівні, а забезпечити загальну основу [12].

Для Суду ЄС захист основних прав завжди розглядався з урахуванням досягнення цілей Договорів. Дін Шпілльман (*Dean Spielmann*), Голова ЄСПЛ протягом 2012–2015 років, називає це «проінтеграційним підходом до прав людини». Як за-

значила Сіофра О'Лірі (*Siofra O'Leary*) – суддя ЄСПЛ, – на відміну від Страсбурзького суду, Люксембурзький суд є остаточним тлумачем окремої сукупності законів, яка регулюється принципом передачі повноважень («*principe d'attribution*²»). Право Європейського Союзу має перевагу над внутрішнім законодавством держав-членів і має прямий вплив. Таким чином, Люксембурзький суд відіграє роль загального верховного суду Європейського Союзу, головним завданням якого є за допомогою процедури попереднього ухвалення рішення гарантувати перевагу права ЄС. Сенсом існування судової системи ЄС є не забезпечення мінімального захисту основних прав в Європі, а однаковість законодавства ЄС, заснована на принципі рівності держав-членів. Іншими словами, Люксембурзький суд забезпечує рівні умови між усіма державами-членами. Нещодавні приклади судової практики Суду ЄС, включаючи Меллоні (*Melloni*)³ й, найвизначніше, Висновок 2/13⁴, демонструють, що захист основних прав здійснюється лише тою мірою, в якій це не підриває єдності й ефективності права ЄС [17].

Водночас питання конкуренції юрисдикцій, можливо, буде розв'язано найближчим часом. Зокрема, наразі йдеться про поновлення діалогу щодо приєднання Європейського Союзу до Конвенції. Приєднання допоможе гарантувати узгодженість і відповідність між законодавством ЄС і системою Конвенції. Це також забезпечить, що Євросоюз підлягатиме такому самому міжнародному нагляду щодо дотримання прав людини, як і його 27 держав-членів і 20 інших країн Ради

Європи, які не є членами ЄС. Це означає, що громадяни зможуть оскаржити дії ЄС перед Європейським судом із прав людини. ЄС також зможе доєднатись до своїх держав-членів у розгляді справ в Європейському суді з прав людини стосовно порушень, які виникли через законодавство ЄС⁵.

Висновки. Європейська система захисту прав людини як одна з найефективніших регіональних систем захисту характеризується дуалізмом контрольних механізмів. Це, зокрема, дуже яскраво зображено в рамках функціонування двох судових органів: ЄСПЛ (у межах Ради Європи) й Суду ЄС (у межах Європейського Союзу). Дуалізм своєю чергою є наслідком існування двох важливих документів, які визначають каталог прав людини й механізм їх захисту: Конвенції та Хартії основних прав ЄС.

Водночас особливості судового захисту в межах ЄСПЛ зумовлені ключовими принципами: субсидіарності, “shared responsibility” й свободи розсуду (“margin of appreciation”). Отже, особливість правової природи судового захисту, що здійснюється ЄСПЛ, полягає в тому, що ЄСПЛ слідкує за дотриманням державами-учасницями прав, гарантованих Конвенцією та має повноваження застосовувати заходи юридичного впливу на державу-порушника. Якщо держава не виконує своїх зобов'язань із прав людини – лише в такому випадку механізм судового захисту ЄСПЛ може бути застосовано. Окрім того, завдяки функціонуванню ЄСПЛ можна говорити про зближення національних механізмів судового захисту в межах відповідної регіональної системи захисту.

² Відповідно до цього фундаментального принципу права ЄС, викладеного в статті 5 Договору про Європейський Союз, ЄС діє лише в межах компетенції, яку країни ЄС надали йому в Договорах. Ці повноваження визначені у статтях 2–6 Договору про функціонування ЄС. Таким чином, компетенція, не передана ЄС Договорами, залишається за країнами ЄС.

³ Див. *Judgment of the Court (Grand Chamber) 26 February 2013 In Case C-399/11, Stefano Melloni v Ministerio Fiscal*: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62011CJ0399>.

У зазначеній справі йдеться про конфлікт між національним судом і Судом ЄС зокрема щодо тлумачення статті 53 Хартії основних прав ЄС. Інтерпретація, передбачена національним судом із самого початку, полягала в тому, що стаття 53 Хартії дає загальний дозвіл державі-члену застосовувати стандарт захисту основних прав, гарантований їй конституцією, коли цей стандарт вищий за той, що впливає з Хартії, і, де це необхідно, надати йому пріоритет над застосуванням положень законодавства ЄС. Однак, на думку Суду ЄС, таке тлумачення статті 53 Хартії не може бути прийняте.

Як зазначає Суд ЄС, **норми національного законодавства, навіть конституційного ладу, не можуть дозволити підірвати ефективність права ЄС на території цієї держави.** Дійсно, стаття 53 Хартії підтверджує, що там, де нормативно-правовий акт ЄС вимагає національних імплементаційних заходів, національні органи влади й суди залишаються вільними застосовувати національні стандарти захисту основних прав за умови, що рівень захисту, передбачений Хартією, як тлумачить Суд, і первинність, єдність та ефективність права ЄС цим не порушуються.

⁴ Див. *Opinion 2/13 of the Court (Full Court) on the compatibility of the draft agreement with the EU and FEU Treaties. ECJ, 18 December 2014. EUR-lex, access to the European Union Law*: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62013CV0002>.

Висновок Суду ЄС стосувався проєкту угоди щодо приєднання Європейського Союзу до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року. У цьому висновку Суд ЄС зазначив, що Проєкт угоди не сумісний ні з п. 2 ст. 6 ДЕС, ні з Протоколом 8 «Стосовно пункту 2 статті 6 Договору про Європейський Союз щодо приєднання до Європейської Конвенції щодо захисту прав людини й основоположних свобод». Свою позицію Суд ЄС аргументував у п. 258, зазначивши, що Угода «може негативно вплинути на специфічні характеристики й автономію права ЄС, оскільки вона не передбачає координацію між Статтею 53 ЄКПЛ і Статтею 53 Хартії, не запобігає ризику, що принцип взаємної довіри держав-членів відповідно до права ЄС може бути підірваний, не містить положень стосовно взаємодії між механізмом, встановленим Протоколом 16, і процедурою винесення попереднього рішення, передбаченою статтею 267 ДФЕС <...>» [5].

⁵ Див. https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809fbd51.

Водночас у площині взаємодії ЄСПЛ і Суду ЄС існує явище «конкуренції юрисдикцій». Зокрема, виникнення конкуренції юрисдикцій пов'язано з тим, що Договір про створення ЄС, Хартія Основних прав ЄС містять по суті ідентичний перелік прав, як і той, що визначений у Конвенції. Це створює ситуацію, коли одні й ті ж питання розглядаються різними судовими інституціями. Отже, наразі існує практична необхідність розв'язання дискусії в теорії та правозастосуванні щодо меж втілення повноважень ЄСПЛ, Суду ЄС і національних судів у питаннях, що стосуються захисту конституційних прав і свобод людини.

Література

1. Базов О.В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини: доктрина та практика : монографія. Київ, 2017. 424 с.
2. Висновок № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-9-2006-on-the-role-of-national-judges-in-ensuring-an-effecti/16806a1fba>.
3. Віткаускас Д., Диков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини : посібник для юристів. 2-ге видання. Рада Європи, 2017. 190 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Поліванова О.М. Процес приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції з прав людини після Висновку 2/13. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 385–390.
6. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. Рада Європи / Європейський суд з прав людини. 2014. URL: https://echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_UKR.pdf.
7. Савчин М.В. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник. Київ, 2019. 328 с.
8. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. *OJL* 16. 29.5.2014. P. 3–2137.
9. Charter of the United Nations. URL: <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html>.
10. Consolidated version of the Treaty on European Union. *OJ C* 326. 26.10.2012. P. 13–390.
11. Gerards J. The European Court of Human Rights. *Comparative Constitutional Reasoning* / eds. A. Jakab, A. Dyevre, G. Itzcovic. Cambridge : Cambridge University Press. P. 237–276. Doi:10.1017/9781316084281.009.
12. Ravasi Ravasi E., Leiden E. Human Rights Protection by the ECtHR and the ECJ : A Comparative Analysis in Light of the Equivalency Doctrine. The Netherlands, 2017. DOI: <https://doi.org/10.1163/9789004343696>.
13. McCrudden. Judicial Comparativism and Human Rights. Oxford Legal Studies Research Paper No. 29/2007. *COMPARATIVE LAW: A HANDBOOK* / eds. Esin Örüçü, David Nelken. P. 371–398.
14. Overview 1959–2019 ECHR. *European Court of Human Rights*. February 2020. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592019_ENG.pdf.
15. Q & A on Inter-State Cases. *European Court of Human Rights*. October 2020. URL: https://echr.coe.int/Documents/Press_Q_A_Inter-State_cases_ENG.pdf.

16. Renucci Jean-François. Introduction to the European Convention on Human Rights. The rights guaranteed and the protection mechanism. Council of Europe Publishing, 2005. 128 p.

17. The Judicial Dialogue between the European Court of Justice and the European Court of Human Rights Or How to remain good neighbours after the Opinion 2/13. Brussels, 27 March 2017. FRAME Dean Spielmann Judge at the General Court of the European Union Former President of the European Court of Human Rights. URL: http://www.fp7-frame.eu/wp-content/uploads/2017/03/ECHRCJUEdialog.BRUSSELS.final_.pdf.

18. Wollenschläger Ferdinand. Fundamental Rights Regimes in the European Union: Contouring Their Spheres. 2018. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-10-6129-5_2.

Анотація

Митник О. В. Особливості судового захисту конституційних прав і свобод у межах Європейської системи захисту прав людини. – Стаття.

У статті розглянуто ключові особливості функціонування механізму судового захисту конституційних прав і свобод людини на рівні Європейської системи захисту, зокрема Ради Європи та Європейського Союзу. Автором досліджено генезис становлення та розвитку Європейської системи захисту прав людини; виявлено особливості функціонування системи захисту прав людини в межах Ради Європи.

На думку автора, Європейська система захисту прав людини як одна з найефективніших регіональних систем захисту характеризується дуалізмом контрольних механізмів. Це, зокрема, дуже яскраво відбито в рамках функціонування двох судових органів: Європейського суду з прав людини (в межах Ради Європи) й Суду Європейського Союзу (в межах Європейського Союзу). Дуалізм своєю чергою є наслідком існування двох важливих документів, які визначають каталог прав людини й механізм їх захисту: Європейської конвенції з прав людини й Хартії основних прав Європейського Союзу.

У статті аналізуються підходи до розуміння правової природи судового захисту, що здійснюється Європейським судом із прав людини, в тому числі через виявлення відмінностей у механізмі захисту, який здійснює Європейський суд із прав людини, в порівнянні з національними й іншими міжнародними судами. Автором досліджено правову природу Європейського суду з прав людини з боку захисту прав людини й доведено, що особливості судового захисту в межах Європейського суду з прав людини зумовлені ключовими принципами: субсидіарності, “shared responsibility” й свободи розсуду (“margin of appreciation”). Отже, особливість правової природи судового захисту, що здійснюється Європейським судом із прав людини, полягає в тому, що Європейський суд із прав людини слідує за дотриманням державами-учасницями прав, гарантованих Конвенцією, та має повноваження застосовувати заходи юридичного впливу на державу-порушника. Механізм судового захисту Європейського суду з прав людини може бути застосовано лише якщо держава не виконує своїх зобов'язань із прав людини.

Окремо здійснено аналіз правової природи Суду Європейського Союзу в контексті захисту прав людини, а також досліджено сутність «конкуренції юрисдикцій», що виникає в площині взаємодії Європейського суду з прав людини й Суду Європейського Союзу. Зокрема, виникнення конкуренції юрисдикцій пов'язано з тим, що Договір про створення Європейського Союзу, Хартія Основних прав Європейського Союзу містять

по суті ідентичний перелік прав, як і той, що визначений у Європейській конвенції з прав людини. Це створює ситуацію, коли одні й ті ж питання розглядаються різними судовими інституціями. Отже, автором наголошено на практичній необхідності розв'язання дискусії в теорії та правозастосуванні щодо меж втілення повноважень Європейського суду з прав людини, Суду Європейського Союзу й національних судів у питаннях, що стосуються захисту конституційних прав і свобод людини.

Ключові слова: судовий захист, Європейський суд із прав людини, Суд Європейського Союзу, конкуренція юрисдикцій, принцип субсидіарності, принцип свободи розсуду, конституційні права й свободи, Хартія прав Європейського Союзу, Європейська конвенція.

Summary

***Mytnyk O. V. Aspects of the judicial protection of constitutional rights and freedoms within the European system for human rights protection.* – Article.**

The article discusses the key features of the functioning of the judicial mechanism for protection of constitutional human rights and freedoms within the European protection system, in particular the Council of Europe and the European Union. The author studies the genesis of the formation and development of the European system of human rights protection; reveals the peculiarities of the functioning of the human rights protection system within the Council of Europe.

According to the author, the European system for human rights protection, as one of the most effective regional human rights systems, is determined by the dualism of control mechanisms. This is particularly evident in the functioning of two judicial bodies: the European Court of Human Rights (hereinafter – the ECtHR) (within the Council of Europe) and the Court of Justice (within the European Union). Dualism, in its use, is a consequence of the existence of two necessary documents that define the human rights catalogue and the mechanism for protection: the European Convention on Human Rights (here-

inafter – the Convention) and the EU Charter of Fundamental Rights.

The article analyzes the approaches to understanding the legal nature of the ECtHR's judicial protection, identifying differences in the ECtHR's protection mechanism compared to national and other international courts. The author examines the legal nature of the ECtHR from the point of view of human rights protection and proves that the peculiarities of judicial protection within the ECtHR are determined by the key principles, such as subsidiarity, shared responsibility and margin of appreciation. The difference in the legal nature of the judicial protection provided by the ECtHR is that the ECtHR observes how the States fulfill obligations under Convention. The ECtHR has the legal influence on the State that breaches the Convention as well. The ECtHR's judicial protection mechanism could be applied if only the state does not apply its human rights obligations. Through the functioning of the ECtHR, it is possible to raise the issue of the convergence of national judicial protection mechanisms within the relevant regional protection system.

A separate analysis of the legal nature of the Court of Justice in the context of human rights protection was made. The essence of “competition of jurisdictions”, which takes place in the field of interaction between the ECtHR and the Court of Justice, was determined. Concerning the emergence of competition in jurisdictions, it is indicated that the Treaty establishing the EU, the EU Charter of Fundamental Rights identify the list of rights, as defined by the Convention. It creates a situation where the same issues are dealt with by different judicial institutions. Therefore, the author declares the practical need to resolve discussions in theory and law enforcement on the interstate replenishment of the ECtHR, the Court of Justice and national courts in matters relating to the protection of constitutional human rights and freedoms.

Key words: judicial protection, European Court of Human Rights, EU Court of Justice, competition of jurisdictions, principle of subsidiarity, principle of margin of appreciation, constitutional rights and freedoms, EU Charter of Rights, European Convention.